

บทที่ 7

ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมของครอบครัว

Social Exchange Theory of Family

ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมของครอบครัว เป็นทฤษฎีครอบครัวที่มีวัฒนาการเพื่อการศึกษาเกี่ยวกับครอบครัวในช่วงที่ 4 คือระหว่าง ค.ศ. 1960 – ปัจจุบัน โดยมีพื้นฐานการพัฒนาแนวคิดเริ่มแรกจากปรัชญาแนวคิดของนักปรัชญาด้านเศรษฐศาสตร์ ต่อมาได้ผนวกกับแนวคิดด้านมนุษยวิทยา เพื่อทำการศึกษาและเข้าใจพฤติกรรมของบุคคลตามวิถีชีวิตในระดับครอบครัว การพัฒนาทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมของครอบครัว ได้รับความนิยมในการนำไปศึกษาประเด็นสำคัญเกี่ยวกับครอบครัวจากนักทฤษฎี นักวิจัย และนักวิชาการด้านครอบครัว ทั้งนี้ เพราะแบบจำลองของทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมของครอบครัว และข้อเสนอของสมมติฐานสามารถทดสอบได้อย่างชัดเจน สำหรับการกล่าวถึงทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมของครอบครัวในหนังสือเล่มนี้ ประกอบไปด้วยหัวข้อสำคัญคือ 1) ความเป็นมาโดยสังเขปของทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมของครอบครัว 2) สมมติฐานของทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมของครอบครัว 3) คำศัพท์และแนวคิดสำคัญ ของทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมของครอบครัว และ 4) ข้อวิพากษ์และ

ข้อจำกัดในการประยุกต์ใช้ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมของครอบครัวโดยรายละเอียดแต่ละหัวข้อมีดังนี้

1. ความเป็นมาโดยสังเขป

นักปรัชญาที่สำคัญทำการอภิปรายแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมมาเป็นเวลามากกว่าศวรรษ โดยแนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมคือ การทำความเข้าในเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์เกิดขึ้นโดยผ่านการแลกเปลี่ยนทรัพยากรที่มีคุณค่าระหว่างบุคคลในสังคม ทั้งนี้ นักปรัชญาอรรถประโยชน์นิยมที่สำคัญคือ อดัม สミธ (Adam Smith) มีความเห็นว่า บุคคลมีการกระทำการอย่างมีเหตุผลเพื่อให้ตนเองได้รับประโยชน์หรือกำไรทางเศรษฐกิจสูงสุด

ในช่วงต้นของศตวรรษที่ 20 นักมนุษยวิทยาที่สำคัญคือ โบรนิสโลว์ มาลิโนสกี และ คลอร์ด ลีไว - สเตรลัส (Bronislaw Malinowski & Claude Levi - Strauss) ซึ่งเป็นนักมนุษยวิทยาแนวลัทธิส่วนรวมนิยมให้ความเห็นว่า มนุษย์มีความเกี่ยวข้องกันทางวัฒนธรรมโดยผ่านการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการที่หลากหลาย ซึ่งเป็นวิถีในการดำเนินชีวิตที่สำคัญของมนุษย์ในสังคม ต่อมา นักลัทธิส่วนรวมนิยมได้อธิบายให้เห็นว่า พฤติกรรมของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางสังคมมีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมหรือดำเนินการตามหน้าที่ต่างๆ สอดคล้องกับระบบสังคมที่บุคคลดำรงอยู่ในสังคมนั้น (Sabatelli & Shehan, 1993)

จากความสัมพันธ์ระหว่างบรรทัดฐานทางสังคมและพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลของนักมนุษยวิทยาในยุคแรกช่วงต้นทศวรรษ 1900 แฟรเชอร์ (Frazer) สรุปว่า รูปแบบของโครงสร้างทางสังคมที่หลากหลายเป็นผลมาจากการต้องการที่จำเป็นทางเศรษฐกิจของปัจเจกบุคคลที่ต้องซึ่วตอยู่ในสังคมนั้น นอกจากนี้ นักสังคมวิทยาที่สำคัญ ได้แก่ ไอบอห์ และเคลลี่ (Thibaut & Kelley) จอร์จ โฮมานส์ (Homans) และบลau (Blau) ให้ความสำคัญในการศึกษาเกี่ยวกับแบบจำลองการแลกเปลี่ยนในบริบทของครอบครัวและในบริบทของสังคมมนุษย์ โดยทำการวิเคราะห์ การแลกเปลี่ยนทางสังคม นอกเหนือจากการวิเคราะห์การแลกเปลี่ยน ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในมิติเศรษฐกิจ โดยวิเคราะห์การแลกเปลี่ยน ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในหลากหลายบริบททางสังคมในมิติที่มีความซับซ้อน ทั้งนี้ในการเจรจาแลกเปลี่ยนกันนั้น เพื่อมุ่งให้ปัจเจกบุคคล ได้รับผลตอบแทนสูงสุด (Blau, 1964; Sabatelli & Shehan, 1993)

การแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในลักษณะอื่นที่นอกเหนือไปจากมิติทางเศรษฐกิจ ตัวอย่างเช่น เงินตรา อาหาร และบริการ เป็นต้น มนุษย์ยังทำการแลกเปลี่ยนในมิติอื่นๆ ตัวอย่างเช่น สถานภาพ ความดึงดูดใจ และความรัก เป็นต้น ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นรูปแบบหนึ่งของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่ไม่สามารถระบุในเชิงปริมาณ แต่มนุษย์ก็มีการแลกเปลี่ยนสิ่งเหล่านี้ต่อกัน แม้ว่าการแลกเปลี่ยนในสิ่งต่างๆ จะมีความแตกต่างกันตามสาระสำคัญของสิ่งนั้นๆ ซึ่งนักสังคมวิทยามีความเห็นสอดคล้องกันว่า มนุษย์สามารถบรรลุหัวใจความต้องการทั่วไปและความต้องการจำเป็น โดยผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยน ระหว่างตนเองกับบุคคลอื่น ซึ่งมีหลักเกณฑ์สำคัญ คือ บุคคลจะทำการ

แลกเปลี่ยนกันเพื่อให้ได้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยต้องเป็นวิธีการแลกเปลี่ยนที่ทำให้เกิดต้นทุนแก่ตนของน้อยที่สุดเท่าที่เป็นไปได้

ในบรรดานักสังคมวิทยาที่ใช้ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม วิเคราะห์การแลกเปลี่ยนในบริบทของครอบครัวและสังคมมนุษย์ ไฮแมนส์ เป็นนักสังคมวิทยาที่มีอิทธิพลมากที่สุดในการนำทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมเพื่อศึกษาและอธิบายภาพรวมของสังคมวิทยา ผลงานที่สำคัญของไฮแมนส์คือ การศึกษาเกี่ยวกับการปรับพัฒกรรมมนุษย์ โดยการให้แรงเสริมและการลงโทษเพื่อเป็นแรงขับสำคัญของพัฒกรรมมนุษย์ ซึ่งการศึกษาทางด้านสังคมวิทยาต้องให้ความสำคัญต่อปัจเจกบุคคลในการเลือกดำเนินการในสถานการณ์ต่างๆ ในสังคม ทั้งนี้ ไฮแมนส์ และชไนเดอร์ ปฏิเสธแนวคิดลัทธิส่วนรวมนิยมของ มาลิโนสกี และสเตราส์ ที่กล่าวว่า สังคมเป็นตัวกำหนดพัฒกรรมระหว่างปัจเจกบุคคล โดยไฮแมนส์ และชไนเดอร์ สรุปว่า บรรทัดฐานทางสังคมเป็นผลจากความต้องการจำเป็นของปัจเจกบุคคล (Homans & Schneider, 1955)

ต่อมา ริชาร์ด อีเมอร์สัน (Richard Emerson, 1976) นักวิชาการสำคัญอีกผู้หนึ่งที่มีส่วนร่วมอย่างมากในการประยุกต์ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมเพื่อใช้ในการศึกษาเกี่ยวกับครอบครัว โดยมีแนวคิดสำคัญคือ การใช้ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมเพื่อการวิเคราะห์หน่วยของสังคม ซึ่งไม่ใช่ปัจเจกบุคคล แต่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ทั้งนี้ แนวคิดของอีเมอร์สันเน้นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล โดยให้ความสำคัญในการศึกษาเกี่ยวกับการพึ่งพาต่อกัน อำนาจ และความสมดุล ซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ช่วยให้กระบวนการระหว่างบุคคลดำเนินไปได้ด้วยดี